

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасы: идеялары мен ағартушылық қызметі, бүгінгі күнмен сабақтасытығы

ЖАРИЯЛАНДЫ
02.04.2026

СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/187933/>

Туймебай Ұлту Тимурқызы

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті

Педагогика факультеті

Студент. Тобы: Пмно 23-2 к

Ғылыми жетекшісі: **Бакирова Индира Дарханқызы**

Ыбырай Алтынсарин – біздің ұлы ағартушымыз, ұстазымыз, қоғам қайраткері, ол қазақ ұлтының рухани және мәдени даму тарихында лайықты із қалдырды және қазақ қоғамы мен өркениетінің ағартушылық кезеңінің символына айналды. Барлық қазақ халқы Алтынсаринді қазақ біліміндегі және қазақ ұлтының ағартушылық қызметіндегі жетістіктері үшін еске алады. XIX ғасырдың екінші жартысында қазақ қоғамы мен қазақ даласы әлеуметтік-экономикалық және мәдени тұрғыдан өте қиын кезеңдерді бастан өткерді. Халықтың сауаттылық деңгейі өте төмен болды. Мектептер жетіспеді, білім беру жүйесі жақсы дамымаған. Ол кезде Ыбырай Алтынсариннің басты мақсаты қазақ халқына білім беру болды және ол қоғамның дамуындағы білімнің маңызды рөлін көрсетті. Ыбырай Алтынсариннің заманы мен бүгінгімізді ескере отырып, Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық қызметі мен тәрбиелік идеялары өте маңызды деп айта аламыз.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық жүйесі көптеген түрлі мазмұндардан тұрады және олардың ортақ білім беру мақсаты бар, ол қазақ балаларын қажетті біліммен қамтамасыз ету, оларды өмірге дайындау және қоғам үшін белсенді және пайдалы азамат ету болып табылады [1,78-6]. Ыбырай Алтынсарин білім беруді тек балаларға білім мен дағдыларды үйрету ғана емес, сонымен бірге оларды барлық мүмкін аспектілерде дамыту деп санады. Бұл қазіргі педагогикалық теорияларға толық сәйкес келеді. Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық көзқарастары мен идеяларының қазіргі

білім беру ғылымына қатысы бар негізгі элементтері; Педагогикалық іс-әрекет баланың жасына және психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келеді. Бұл принциптер қазіргі педагогиканың негізгі принциптерінің бірі болып табылатын тұлғаға бағытталған оқыту принципіне сәйкес келеді.

Мұғалімнің іс-әрекеті қоғамды білім алу қажеттілігі туралы ағартуға, мектептер ашуға және оқу материалдарын дайындауға бағытталған бірқатар педагогикалық іс-әрекеттерден тұрады. Алтынсарин қазақ даласында алғашқы зайырлы мектептерді ашып, қазақ балаларына оларда жұмыс істеуді үйретті. Қазақ мектептерінде діни пәндерден бөлек, балалар математика, қазақ әліпбиі, оқу және жаратылыстану пәндерін оқыды. Бұл фактілер қазақ қоғамындағы үлкен төңкерісті белгіледі. Ыбырай Алтынсарин мұғалімдердің біліктілігіне көп көңіл бөлді. Ол үшін мұғалім тек мұғалім ғана емес, тәрбиеші және үлгі болатын [2,11-6]. Бұл педагогикалық принцип қазіргі педагогикаға да тән.

Ыбырай Алтынсарин өз заманында қазақ халқының педагогы болып жұмыс істеген қазақ ағартушысы, қоғам қайраткері, ұстаз, аудармашы, жазушы. Оның педагогикалық идеяларында тәрбие мен тәрбие ерекше атап өтілген. Ол сондай-ақ балалар білім мен тәрбие арқылы оларды қоғамның лайықты азаматтарына айналдыратын дағдылар мен қасиеттерге ие болуы керек деп есептеді. Ол өзінің әңгімелері мен өлеңдерінде адамгершілік қағидалары, адалдық, еңбекқорлық пен мейірімділік туралы әңгімелейді, сонымен қатар балаларды биікке ұмтылуға, еңбек пен білімге ұмтылуға шақырады. Бұл тұрғыда Алтынсариннің шығармалары әдеби, сонымен қатар тәрбиелік сипатқа ие. Олар қазіргі заманғы білім беру жүйесінде де өзекті болып қала береді, мұнда білім мен тәрбиенің бірлігі негізгі компоненттердің бірі болып саналады.

Алтынсариннің тағы бір педагогикалық идеясы-білім мен өмірдің байланысы. Ол теориялық білімді оқытудың практикалық аспектісіне көп көңіл бөлді, ол оқу процесінде көрініс табуы керек және алынған білім мен өмір арасындағы байланысты орнату керек. Қазіргі функционалдық сауаттылық тұжырымдамасына көз жүгіртсек, Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық көзқарастары соған сәйкес келетінін байқаймыз. Қазіргі уақытта студенттерге тек білім алу жеткіліксіз. Білімді меңгерумен қатар, олар үшін оны әртүрлі өмірлік жағдайларда қолдана білу де маңызды.

Ыбырай Алтынсариннің өз заманында жаңашыл болған және қазақ халқының тарихында алғаш рет енгізілген тағы бір педагогикалық идеясының бірі-қыздарға білім беру идеясы. Ыбырай Алтынсарин қазақ қыздарына арналған мектептер ашып, олардың білім алуына қажетті жағдай жасады. Гендерлік теңдік тұрғысынан Бұл Алтынсариннің ашқан жаңалығы деп айтуға болады. Заманауи білім беру жүйесі қыздардың білім алуына барлық жағдайды жасағанымен, Ыбырай Алтынсариннің бастамасын ұмытпай, оны тарихи маңызды фактор деп санағанымыз жөн [3,45-6].

Ыбырай Алтынсариннің қызметінде оқу — әдістемелік құралдар маңызды орын алды. Ол жазған «қазақ антологиясы» қазақ балаларына арналған алғашқы оқулық болды. Бұл антологияда ол балалардың жасына және тәрбиелік құндылығына сәйкес келетін әдеби шығармаларын жинады [4,34-6]. Сонымен қатар, ол орыс тілін оқытудың бірнеше әдістемелік нұсқауларын әзірледі. Зерттеушілердің пікірінше, Ыбырай Алтынсарин өзінің педагогикалық қызметін сол кездегі ғылыми құрамдас бөлікке сәйкес келетін кезең рухында дамытқан. Оқу материалдарының сапасы мен мазмұны әрқашан білім беру қызметі мен білім беру жүйесінің тиімділігінің негізгі факторларының бірі болып саналатыны белгілі.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасында әрқашан ұлттық және әмбебап факторлардың өзара әрекеті байқалады. Ыбырай Алтынсарин қазақтың ұлттық дәстүрлерін сақтай отырып, заман рухына сай Еуропалық білім беру жүйесін енгізді. Сондай-ақ, бұл тепе-теңдік жаһандану кезеңінде өзекті болып табылады және ұлттық элементті сақтау және білім беруді әлемдік тенденцияларға сәйкес келтіру үшін біздің заманымызда да қол жеткізілуі керек. Ыбырай алтынсариннің тәжірибесі қазіргі мұғалімдер үшін өте маңызды.

Қазіргі білім беру жүйесіндегі цифрлық технологиялар дәуірі оқу процесіне үлкен мүмкіндіктер туғызды. Онлайн оқыту, электронды оқулықтар мен оқу платформалары біздің мектептерде үйреншікті жағдайға айналды. Дегенмен, цифрлық технологияның құрал екенін және білім берудің негізгі мақсаты өзгермегенін есте ұстаған жөн. Білім берудің басты мақсаты-жеке және кәсіби дамуға қабілетті адамды, қоғамға пайдалы білімді азаматты тәрбиелеу. Мир Құрбан Әли Алтынсарин үйреткен қағидалар бүгінгі күнге дейін өзекті болып табылады және қазіргі заманда «оқу-өмірдің кілті» екенін ерекше атап өткен жөн.

Қазіргі педагогика, ең алдымен, оқушының тұлға ретінде дамуына қатысты. Алтынсариннің бұл бағыттағы еңбегінің де маңызы зор. Ол оқыту процесінде балалармен жеке жұмыс жасау қажеттілігі туралы бірқатар мәлімдемелер жасады. Біз білетіндей, саралау және даралау принциптері қазіргі білім беру жүйесінің негізі болып табылады. Біздің ойымызша, осы қағидалар жүзеге асырылған жағдайда, студенттер оқу процесіне көбірек араласып, өздерінің білім беру қабілеттерін жүзеге асыра алады.

Осылайша, Алтынсариннің педагогикалық мұрасы өткеннің тәрбиелік жәдігері ғана емес, сонымен қатар қазіргі білім беру жүйесінің маңызды және өзекті факторы болып табылады. Біздің ойымызша, Алтынсарин әдебиетінде ұсынылған педагогикалық идеялар мен еңбектер қазіргі педагогтар үшін өте тәрбиелік мәні бар. Міне, сондықтан да Ыбырай Алтынсариннің еңбектерінде берілген педагогикалық идеялар білім беру жүйесінің қазіргі реформалары кезінде жандана түсуде. Бұл сондай-ақ Алтынсарин шығармашылығының қазақстандық білім беру жүйесінің қазіргі даму кезеңіндегі өзектілігі мен өзектілігін растайды.

Ыбырай Алтынсарин атындағы педагогикалық училище-уақыт пен адам жағдайына сәйкес әзірленген және ұлттық білім беру жүйесінің қажеттіліктеріне бейімделген, біздің заманымыздың білім беру және оқыту және оқыту жүйелерінің рухына сәйкес келетін педагогикалық ілім.. Осылайша, Ыбырай Алтынсаринді тек өткеннің тұлғасы ретінде ғана емес, сонымен қатар қазіргі білім беру мен оқыту мен оқыту жүйелері үшін маңызды педагог ретінде қарастыру керек.

Ыбырай Алтынсарин атындағы педагогикалық училищені талдап, оның қазіргі білім беру жүйесіне қатыстылығын бағалай отырып, Ыбырай Алтынсарин атындағы педагогикалық училищенің стратегиялық аспектісін көруге болады. Бүгінгі таңда білім беру тек білім беруді ғана емес, сонымен бірге оқушылардың сыни тұрғыдан ойлау қабілеті мен шығармашылығын қалыптастыруға, демек, оқушылардың жеке басын қалыптастыруға бағытталған [5,20-б]. Бұл қағидалар Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық училищесінде толық көрініс тапқан.

Ыбырай Алтынсариннің тұсында білім беру мен оқыту мен оқуды оқушылардың есте сақтау қабілетін төмендететін педагогикалық ілімдер мен тенденциялар болды, яғни.тек есте сақтауға негізделген. Өз кезегінде Ыбырай Алтынсарин оқушылардың тәрбиелік және интеллектуалдық дамуына, яғни қазіргі конструктивистік педагогиканың принциптеріне негізделген тәрбие мен оқыту мен оқыту жүйесін жасады. Мұғалімнің жеке басына қойылатын талаптар Ыбырай Алтынсарин атындағы педагогикалық училищенің тағы бір маңызды элементі болып табылады.

Ыбырай Алтынсарин өз заманында ұстазды тек оқушының ұстазы ғана емес, сонымен бірге оқушының рухани өсуіне ықпал ете алатын көшбасшы ретінде де қарастырған [6,9-б]. Мұғалімнің кәсіби қасиеттеріне қойылатын талаптар мұғалімнің жоғары адамгершілік қасиеттеріне қойылатын талаптармен толықтырылады. Ыбырай Алтынсарин атындағы педагогикалық училищенің идеясы мұғалімдердің мәртебесін көтеру және олардың кәсіби дайындығы мен дамуының мемлекеттік саясатына да қатысты. Қазіргі қоғамда мұғалім оқушының тәрбиешісі ретінде ғана емес, сонымен бірге оқушының жеке басының қалыптасуының маңызды факторы ретінде де қарастырылады.

Алтынсариннің педагогикалық қызметінің бір қыры оның білім беру арқылы әлеуметтік теңсіздіктерді жоюға және білім беруді бүкіл қоғамға қолжетімді етуге ұмтылуы болды [7,128-б]. Білім беруді барлығына қолжетімді ету принципі қазіргі инклюзивті білім беру жүйесінің іргелі қағидаларының бірі болып табылады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың білім алуына жағдай жасау және халықтың әлеуметтік осал топтарын тәрбиелеу қазіргі білім беру саясатының негізгі мақсаттарының бірі болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда, алтынсариннің идеялары көреген болды және біз өмір сүріп жатқан уақытқа қатысты. Алтынсарин өзінің педагогикалық еңбектерінде еңбек тәрбиесіне үлкен мән берген. Ол талантты ғана емес, сонымен бірге еңбекқор және өзінің азаматтық және әлеуметтік міндеттерін

білетін жұмысшылардың жас, білімді ұрпағын тәрбиелеуге тырысты.

Еңбек нарығында бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау және олардың біліктілігі де қазіргі білім беру жүйесінің негізгі мақсаттарының бірі болып табылады. Еңбек нарығында бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау мен біліктілігін арттыруда білім мен жұмысты ұштастырудың бұл принципін алғаш рет алтынсарин өзінің педагогикалық еңбектерінде білдірген, сондықтан да біздің заманымызға қатысты. Бұл дегеніміз, алтынсариннің педагогикалық мұрасы-бұл барлық уақытта жарамды және әмбебап сипаттағы педагогикалық идеялар мен принциптердің үйлесімді жүйесі. Бұл әмбебап қағидалар қазіргі білім беру жүйесінің негізгі мақсаттарымен үйлеседі, бұл алтынсариннің педагогикалық еңбектерінің болашақ ұрпақ үшін ғылыми құндылығын, негізділігі мен өзектілігін тағы бір рет растайды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ыбырай Алтынсарин. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: Мектеп, 2003. – 160 б.
2. Ыбырай Алтынсарин. Таңдамалы шығармалар. – Алматы: Атамұра, 2006. – 320 б.
3. Қанипа Омарғалиқызы Бітібаева. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі. – Алматы: Рауан, 2003. – 240 б.
4. Серік Қирабаев. Тәуелсіздік және әдебиет. – Алматы: Қазығұрт, 2005. – 312 б.
5. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010. – 120 б.
6. Назарбаев Зияткерлік мектептері. Білім беру бағдарламалары (әдістемелік нұсқаулық). – Астана, 2016. – 180 б.
7. Ыбырай Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Орта білім беру мазмұнын жаңарту жағдайындағы әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2018. – 150 б.

КМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.